

Nässjö golfbana

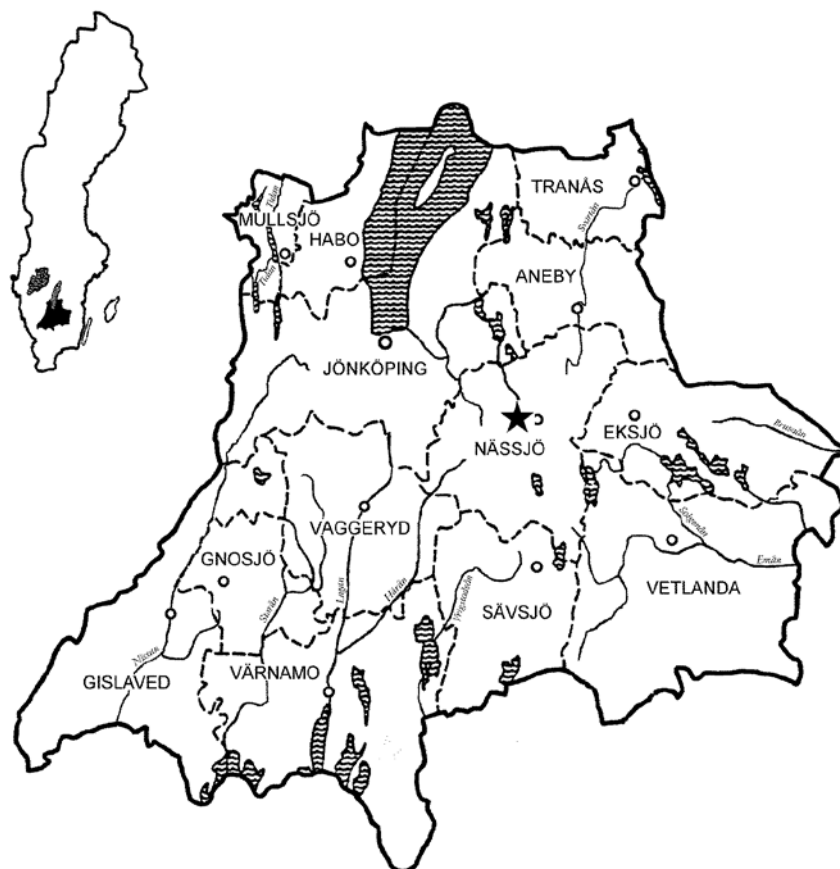
Arkeologisk undersökning av fossil åkermark inför anläggandet av golfbana inom fastigheten Nässjöbyn 5:1 och 6:1, Nässjö socken och kommun.

Nässjö golfbana

Arkeologisk undersökning av fossil åkermark inför anläggande av golfbana inom fastigheten Nässjöbyn 5:1 och 6:1, Nässjö socken och kommun.

Rapport, foto och ritningar: Ådel V. Franzén
Grafisk design: Anna Stålhammar
Jönköpings läns museum, Box 2133, 550 02 Jönköping
Tel: 036-30 18 13
E-post: info@jkpglm.se
www.jkpglm.se

Utdrag ur tryckta och ajourhållna ekonomiska kartor är återgivna enligt tillstånd:
Ur karta © Lantmäteriet. Medgivande MS2007/04833.

ISSN: 1103-4076

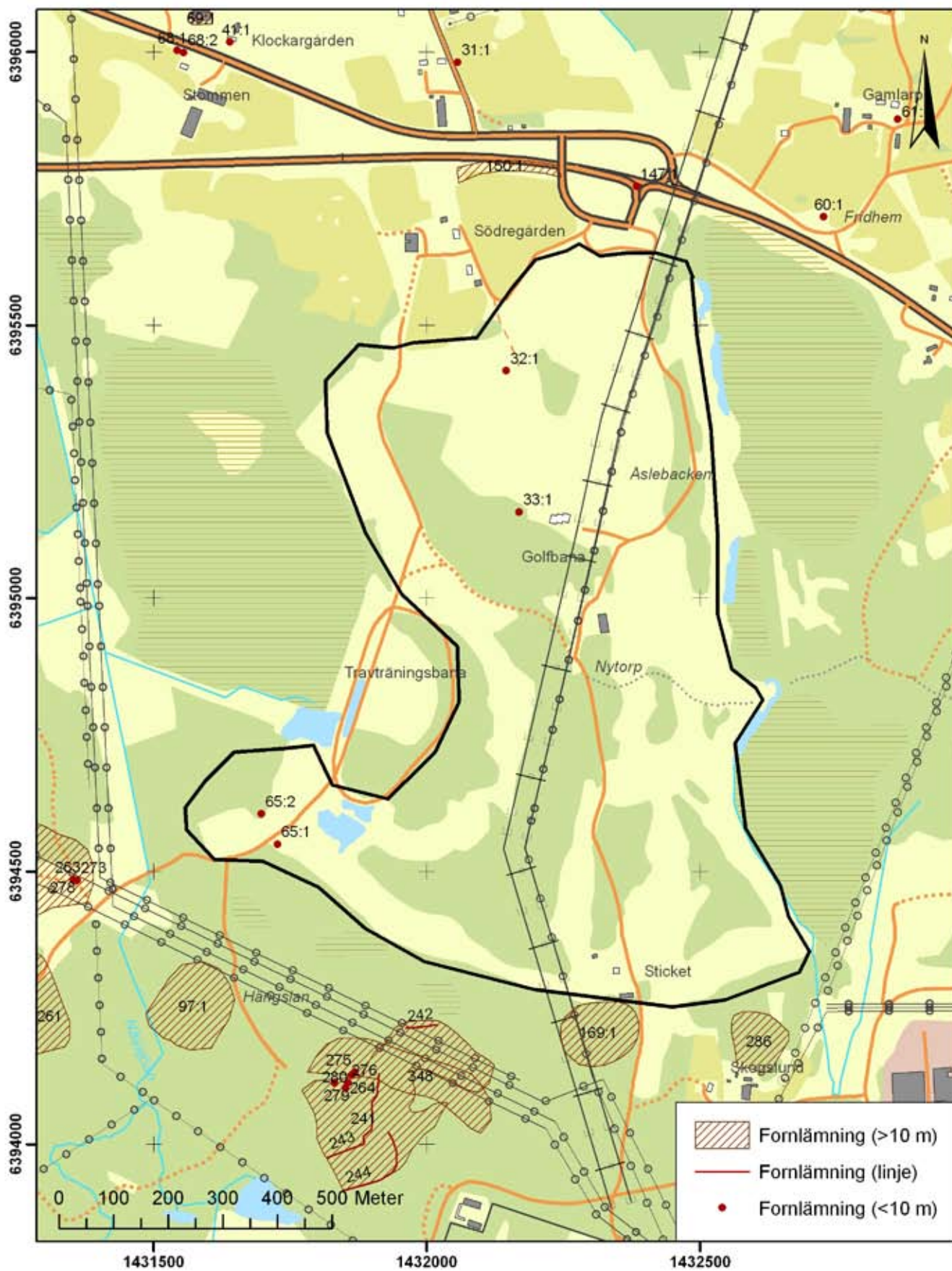
© JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM 2010

Innehåll

Inledning.....	5
Omfattning.....	5
Vetenskaplig bakgrund och målsättning för undersökningen.....	5
Metod.....	6
Topografi, närmiljö och röjningsröseområdet.....	8
Fornlämnings- och kulturmiljö.....	9
Senare och tidigare undersökningar.....	10
Nässjöbyn, en landskapshistorisk analys.....	13
Resultat.....	15
Karteringen.....	15
Den arkeologiska undersökningen.....	17
Sammanfattning.....	18
Administrativa uppgifter.....	19
Referenser.....	20
Tryckta källor.....	20
Otryckta källor.....	20
Arkiv.....	21
Kartunderlag.....	21
Figurförteckning.....	22

Bilagor

Bilaga 1. Artiklar om den arkeologiska undersökningen ur Smålandstidningen och Smålands folkblad.

FIGUR 1. Utdrag ur ekonomiska kartans blad 6E 8g, 6E 9g. Skala 1:10 000.

Inledning

Projektet Nässjö golfbana genomfördes innan den nya Kulturminneslagen hade börjat tillämpas fullt ut (SFS 1988:950). Det kan därför vara svårt att avgöra om föreliggande undersökning är en förundersökning eller en slutundersökning. Jag har dock valt att kalla den Arkeologisk undersökning /slutundersökning eftersom inga vidare arkeologiska åtgärder kom att göras inom området.

Detta var dessutom en av de första undersökningarna av fossil åkermark som genomfördes av Jönköpings läns museum. Vi ska således tillbaka till hösten 1988 och se undersökningsmetod och genomförandet som ett resultat av de trevande steg som togs innan denna typ av undersökningar så att säga satt sig. Fortfarande i dag, tjugo år senare, kan vi konstatera att vi inte har någon mall när det gäller undersökningar av fossil åkermark, men diskussionerna som förts om denna fornlämningstyp och alla hundratals undersökningar som skett av fossil åkermark i Sverige sedan 1980-talet gör att vi i dag har en helt annan utgångspunkt, när det gäller att förstå denna fornlämningskategori och de krav den ställer på undersökningsmetodik och frågeställningar, än vad vi hade tidigare. Föreliggande rapport kan således läsas som ett stycke metodhistorik.

Undersökningen skedde på uppdrag av NCC och började med en inventering av området och en arkeologisk undersökning under november och december 1988. Kartering av röjningsrösena skedde i januari 1989. Fältansvarig var Aadel Vestbö som även skrivit rapport men numera under namnet Ådel Vestbö-Franzén.

Texten i föreliggande rapport är mestadels nyskriven, men i flera stycken stödjer jag mig på skrivmaskinsanteckningar från 1989. Ibland har denna text direkt, eller med smärre ändringar, införts i rapporten. Det anges inledningsvis i kapitlet när så är fallet.

Omfattning

Det planerade golfbaneområdet, FIGUR 1, täcker en yta av knappt en km² inom fastigheten Nässjöbyn 1:2, 1:3, 5:1 och 6:1 med flera mindre fastighetsdelar. Detta område utgjorde tillika utredningsområde. I norr avgränsas området av vad som skulle bli nya sträckningen av RV 31 och i söder går gränsen vid torpen Skogslund och Målen.

Vetenskaplig bakgrund och målsättning för undersökningen

I den Kulturminneslag som gäller i dag är syftet med en arkeologisk utredning att fastställa förekomst av fasta fornlämningar och kulturlämningar medan förundersökningen syftar till att avgränsa

fornlämningens utbredning och rita upp riktlinjer för en vetenskaplig målsättning inför den arkeologiska slutundersökningen där den fasta fornlämningen skall dokumenteras och tas bort.

I fallet Nässjö golfbana gjordes allt detta löpande inom loppet av ett par månader där det ena arbetsmomentet avlöste, eller ingick i det nästa.

Några frågeställningar fanns dock med. Framför allt gällde det den fossil åkermarkens ålder. Under mitten av 1980-talet hade fossil åkermark uppmärksammats i samband med RAÄ:s revideringsinventering av fornlämningar och frågan uppstod om hur gamla röjningsröseområdena och indelad fossil åkermark kunde vara.

I detta skede antog man att röjningrösen som fanns i områden där det också fanns gravar från bronsålder och äldre järnålder härörde från samma epok, och speglade den areella näringen som skett på platsen av de människor som även anlagt (och var begravda) i gravarna. Detta var i och för sig ett logiskt antagande som även fick stöd av de arkeologiska undersökningarna av fossil åkermark i Järparyd, Rydaholms socken (Tollin *ibid*).

1989 kom så boken *Arkeologi i Sverige 1986* (Green 1989:73–95, Tollin 1989:53–71, Norman 1989:97–109) där detta synsätt presenterades och kom att bli den rådande hypotesen under flera år.

Det var underförstått att kolprover från de få rösen som grävdes ut inom Nässjöbyn skulle analyseras för att ge dateringar till äldre järnålder, alltså tidsperioden ca 600 f.Kr – 600 e.Kr, den ålder som gravarna i området hade.

Det som även hade lyfts fram av pionjärerna inom röjningsröseforskningen var vikten av att skaffa sig en bild över rösenas rumsliga spridning. Inom röjningsröseområdena var avgränsande element som stensträngar och terrasser få och det gällde därför att genom kartering kunna avgränsa de röjda ytor som fanns mellan rösen och som utgjorde den egentliga *fossil åkermarken*. Inom mellanrummen kunde även boplatser finnas. Det var också av vikt att få en rumslig bild av olika delar av röjningsröseområdena. Ofta fanns sentida torprösen inom ett större röjningsröseområde, och man fick således en kronologisk skiktning genom att på en karta visa på hur olika delar av röjningsröseområdet hade återanvänts under senare tid.

Hur man från kulturmiljövårdens sida såg på den fossila åkermarken framgår av bifogade tidningsutklipp från tiden (Bilaga 1).

Metod

Det skall återigen understrykas att Nässjö golfbana var en provyta, ett laboratorium för att undersöka olika sätt att närma sig den nya fornlämningskategorin. Under 1989 skulle inventeringen av den nya sträckningen för Rv 31 ge klara indikationer på att den fossila åkermarken var den största fornlämningskategorin i Jönköpings län, i därmed något man var tvungen att ta på största allvar från

kulturmiljövårdens sida. Än så länge var Nässjö golfbana vid sidan om Järparyd, de två första områdena med röjningsrösen som undersökts arkeologiskt. I Norra Unnaryd hade ett område med bandparcellerad åkermark karterats 1987. Inom en mindre del av den fossila åkermarken i Norra Unnaryd genomfördes utgrävningar, varvid ^{14}C -dateringen gav vid handen att odling i området hade förekommit kring Kr.f. och senare under vikingatiden.

En genomgång av äldre kartmaterial över Nässjöbyn, Gamlarp och Målen skedde för att utröna vilken markanvändning som funnits i området innan laga skiftet. Det fanns vid denna tid en utbredd samsyn om att den markanvändning som kunde utläsas i en karta från storskiftet, ca 1780–1820 speglade en rumslig struktur som kunde dras tillbaka till åtminstone medeltid. Att man vid denna tid, mitten av 1980-talet, inte hade andra dateringar från fossil åkermark än de få från Järparyd som visade på bronsålder och äldre järnålder förklarades med att läget för byarna och den centrala åkermarken kring dessa hade låsts fast ungefär vid övergången till yngre järnålder. Yngre järnålderns åkermark var således närmast identisk med den som fanns i området under 1700-talet. Man kan konstatera att de senaste femton årens forskning *inte* har gett stöd åt denna hypotes.

En inventering av området för den planerade golfbanan skedde under november 1988. Det visade sig då att stora delar av ytan, framför allt de delar som var belägna i skogs- och hagmark, var täckta av fossil åkermark i form av röjningsrösen. Särskilt påtaglig var koncentrationen i områdets SÖ och NV del, där antalet röjningsrösen sammantaget uppgick till ca 600. Det beslöts att ett större röjningsröseområde i den SÖ delen skulle karteras och undersökas.

En ny mätteknik, baserad på geodimeter med reflekterande laser hade börjat tillämpas under 1980-talet. Den åkermark som skulle karteras inom Nässjöbyn var till stor del belägen inom tät granskog och det skulle bli svårt att få siktlinjer för en effektiv mätning både för den traditionella mätningen med teodolit och latta samt med lasermätning. Istället för att arbeta med många tidskrävande stationsetableringar beslöts att karteringen skulle ske när skogen var nedtagen. Här uppstod ett par problem. Marken var i november sank och höstmjuk, varför avverkning och bortforslande av träd med stora maskiner skulle skada rösen och däremellan liggande mark. Under tiden som inventeringen pågick slog dock vintern till och det beslöts att avverkningen skulle ske när tjälän gått i marken. Men för att maskinerna skulle veta var de individuella rösena var belägna beslöts att rösena skulle markeras ut med stakkäppar, numreras och beskrivas individuellt. Själva karteringen skulle sedan ske när skogen var nedtagen. Karteringen kom således att ske i januari 1989 med hjälp av mättekniker från NCC.

Den arkeologiska undersökningen genomfördes under slutet på november och början på december 1988. Ca 10 rösen snittades

FIGUR 2. Röjningsrösen markeras ut och beskrivs. Foto: trol. Christer Källner

FIGUR 3. Arkeologisk dokumentation i inte allt för gynnsam väderlek. Foto: Ådel Vestbö

FIGUR 4. Den nyupptäckta stensättningen markeras ut. Foto: Ådel Vestbö

med maskin, profiler rensades upp och dokumenterades. Efter snittningen av rösen i Nässjöbyn rensades profilerna endast nödortfött upp genom att lösa stenar slängdes bort, rötter kapades och jord föstes undan. Kyla och snö gjorde ritningsarbetet ganska komplicerat vilket ledde till att endast rösets bottendel ritades in, medan resten av stenpackningen antyddes genom en schalblonmässig anteckning i ritningarna om ”stenpackning”.

Kolprover togs direkt från ett röse medan jordprover togs från de övriga. Dessa vattensållades sedan på läns museet. Både kolprovet och jordproverna togs från vad vi bedömde vara säkra kontexter, långt nere i röjningsrösen och i låsta kontexter som borde spegla tiden för upplagandet av röjningsrösen. Två prover skickades in till datering, men bara ett av proven kunde dateras.

I dag hade nog grävningstekniken fokuserat mer på rösenas ytterkanter och möjligheterna av att hitta kronologier mellan olika åkerytor som successivt låsts av nypåkastad sten. Profilerrensningen var ganska bristfällig. I dag har det utformats en praxis som innebär att ca 1/3 av röset tas bort med grävmaskin. Genom maskingrävningen skadas och rubbas en stor del av stenpackningen och man får således gå minst 50 cm in i röset för att hitta till en punkt där man kan räkna med att stenarna ligger i orubbade läge. Här rensas profilen fram. Ibland plangrävs sedan en mindre del av röset genom att man går ytterligare ett steg in från profilen längs hela eller endast inom ett segment. Stor vikt läggs vid att schakten skall vara dels djupa, så man har möjlighet att arbeta i en vettig ställning, dels långa, så att man får med röset i hela sin utbredning samt den intilliggande fossila åkermarken.

Topografi, närmiljö och röjningsröseområdet

(Texten tagen, med smärre bearbetningar, från skrivmaskinsanteckningar 1989)

Undersökningsområdet ligger i en kuperad moränmark mellan ca 265 och 320 möh. Åt väster sluttar området ner mot Nässjöån som rinner upp strax öster om Nässjö stad och ut i Ryssbysjön i nordvästra delen av Nässjöbyn. Åt öster vidtar sankmark och moras mot Norrboda. Ca 2 km sydöst om undersökningsområdet är Nässjö stad belägen och norr och nordväst om området finns byarna Gamlarp och Nässjöbyn.

Undersökningsområdet ligger i skogsmark med dominerande barrskog. I undersökningsområdets södra del finns någon åkermark kring torpet Sticket, och i undersökningsområdets norra del finns likaledes åkerlyckor och betesmark till Nässjöbyns Södergård och Gammalgård. I norra och nordöstra delen av undersökningsområdets norra del finns ett område med odlingsrösen (2009 använder

jag sällan ordet odlingsröse, eftersom detta ord innebär en tolkning av rösenas funktion. Röjningsröse är överlag en bättre och mer neutral term) i relativt öppen betesmark. Detta område har ej karterats in då samtliga odlingsrösen fanns inom ett område som varit åkermark under historisk tid, eller åtminstone under det skede som återspeglas i det äldre lantmäterimaterialet. Odlingsrösenas karaktär, stora och toppiga med mycket sten i ytan och inblandning av tegel i materialet visade på ganska ung tillkomsttid, och området bedömdes som ointressant för vidare undersökningar.

Goda grunder finns att misstänka en äldre datering för större delen av den fossila åkermarken. Vid okulärbesiktning kunde man särskilja tre typer av odlingsrösen. 1) låga, nersjunkna och kraftigt övermossade 2) toppiga rösen med gles och relativt öppen stenpackning av ca 0,1 m stora stenar. Ofta täckta med en tunn mossmantel, och slutligen 3) rösen som skadats genom markberedning, liggande i nyplanterad granskog, där mossmanteln fläkts av och stenpackningen låg i dagen. De två senaste kategorierna tillhör med stor sannolikhet en yngre period av odlingsaktivitet, medan den första gruppen med stor sannolikhet ansluter till en förhistorisk odlingsaktivitet.

Rösen från den första och andra kategorin fanns utspridda över hela området, men ibland med huvudvikt för en grupp inom ett område. Den tredje kategorin fanns främst i det sydöstra områdets södra dels mellersta parti, och anslöt här till en sentida torpmiljö. Odlingsrösen från den första gruppen dominerade i områdets periferi och i den NV delen av undersökningsområdet.

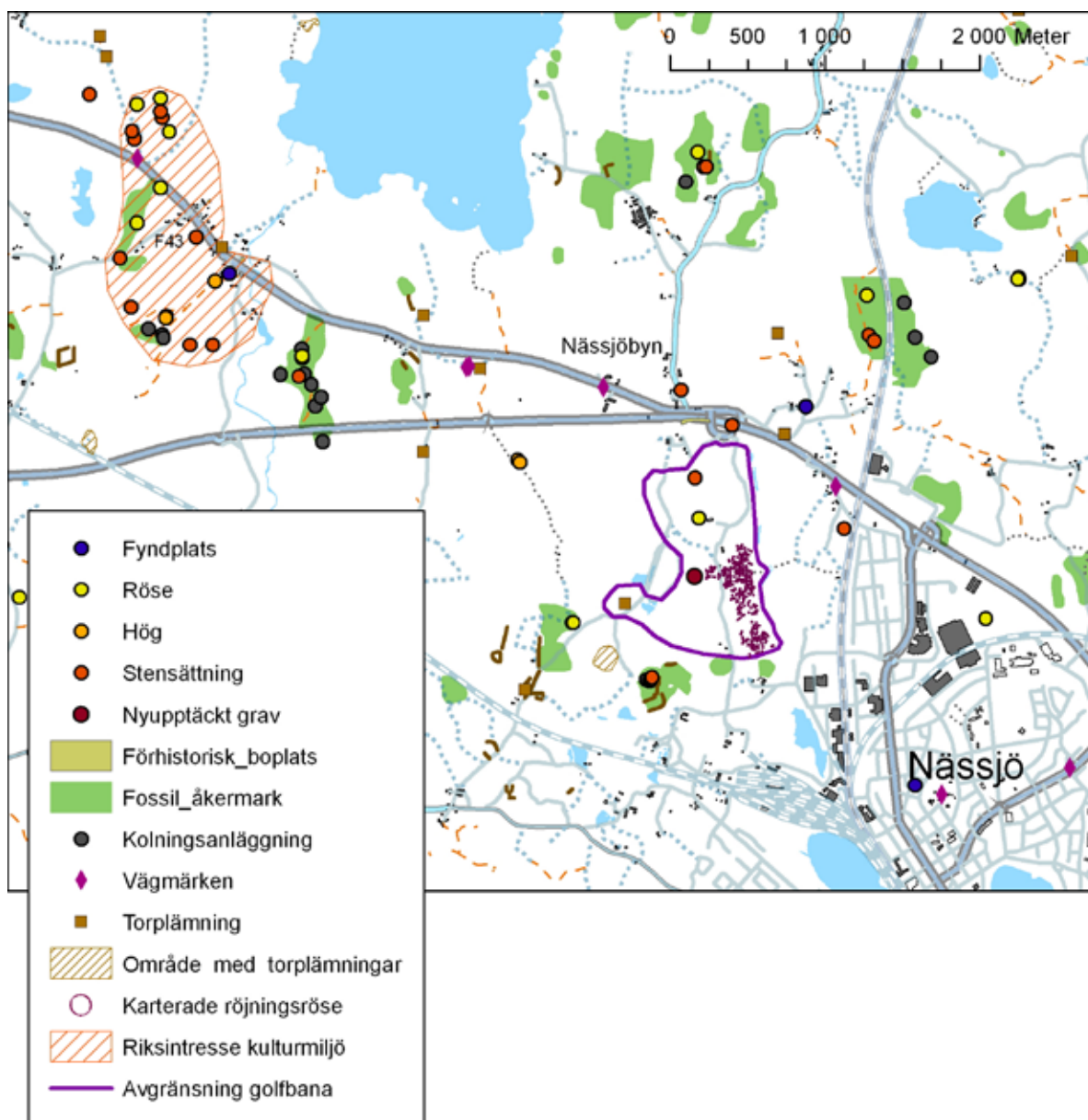
Fornlämnings- och kulturmiljö

(text från 1989)

I huvudsak består fornlämningarna i området av odlingsrösen, dock finns två gravar i undersökningsområdets norra del, RAÄ nr 32 och 33, en kvadratisk stensättning, med 9 m sida och övermossad fyllning, samt ett röse, 18 m i diameter och 1,8 m högt som i senare tid belamrats med större mängder odlingssten. En nyupptäckt stensättning i områdets mellersta del, 8 m i diameter och 0,6 m hög med övermossad fyllning, tillkom tack vare vakna ögon hos NCC:s personal.

De förhistoriska lämningarna i undersökningsområdets omgivning består av enstaka gravrösen. Strax nordost om Nässjöbyn finns ett röse och två kvadratiske stensättningar, samt ett större röse, benämnt "Högarör" strax norr om Nässjöbyn. Ytterligare en stensättning finns strax öster om undersökningsområdet, i byn Gamlarp. Ytterligare ett "Högarör" finns ca 1 km söder om undersökningsområdet. I övrigt finns ett tiotal husgrunder i och omkring undersökningsområdet, samt ett flertal områden som på ekonomiska kartan utsatts som "område med odlingsrösen". Det

förehistoriska inslaget är således relativt stort inom och i anslutning till undersökningsområdet, men även lämningar från nyare tid, 1700- och 1800-talet finns representerade.

FIGUR 5. En översikt över Nässjöbygdens fornlämningamiljö där ett representativt urval av lämningstyper har medtagits. Den karterade fossila åkermarken har inte grönmarkerats utan visar de individuella röjningsrösen. Riksintresset för kulturmiljövården, nr 43, Åsperyd, karakteriseras av en äldre bymiljö med förindustriell, vattenkraftsanknuten verksamhet. I området finns även ett större antal gravar från brons- och äldre järnålder.

Senare och tidigare undersökningar

Detta kapitel brukar benämnas Tidigare undersökningar. I detta sammanhang är nog rubriken Senare undersökningar mer på sin plats, eftersom det under åren sedan 1988 har pågått en omvälvande infrastruktuursatsning i och omkring Nässjö stad.

Flera undersökningar gjordes i samband med den nya Nässjövägen mellan Öggestorp och Nässjö. De arkeologiska undersökningarna skedde åren 1990–1991 och från Gamlarp finns en möjlig förhistorisk boplats, som genom ^{14}C -analys har kunnat dateras till

ca 100–300 e. Kr (Jansson in prep). I samband med boplatzgrävningarna undersöktes även ett par röjningsrösen som visar att odling hade skett i området under dels äldre järnålder, dels högmedeltid (Beta -44018, Beta -44019). En boplatz som undersöktes i Gamlarp år 1992 (RAÄ 159) kunde dateras till 200 f.Kr –300 e.Kr., alltså äldre järnålder (Gustafsson 1992).

Strax söder om Nässjö golfbana utreddes under 1990-talet sträckningen för Västra vägen, en omfart förbi Nässjö. I samband med de följande arkeologiska undersökningarna dokumenterades en bronsåldersboplatz med resterna efter två hus och flera eldstäder. Förutom boplatzen, som var bebodd ca 1900–1600 f.Kr., hade området använts som odlingsmark under senare tid. Dateringar från röjningsrösen visade att man hade anlagt åkrar i området under 1300-talet. Strax intill den undersökta ytan finns i dag ett större område med röjningsrösen samt stensträngar och en fågata (RAÄ 241 m.fl.). Troligen hör detta till den medeltida bebyggelsefasen. Även dateringar av odling till 1500- och 1600-tal förekom i området (Hylén 2001, samt JLM rapport in prep).

Övriga arkeologiska insatser har inriktats på att kartera och undersöka fossil åkermark, men även i dessa områden har spår efter boplatser konstaterats. Särskilt har områdena kring Nässjöbyn och Gamlarp varit föremål för utredningar och undersökningar (Gustafsson 1992, Engman 2000, Ytterberg 2003, Borg 2005).

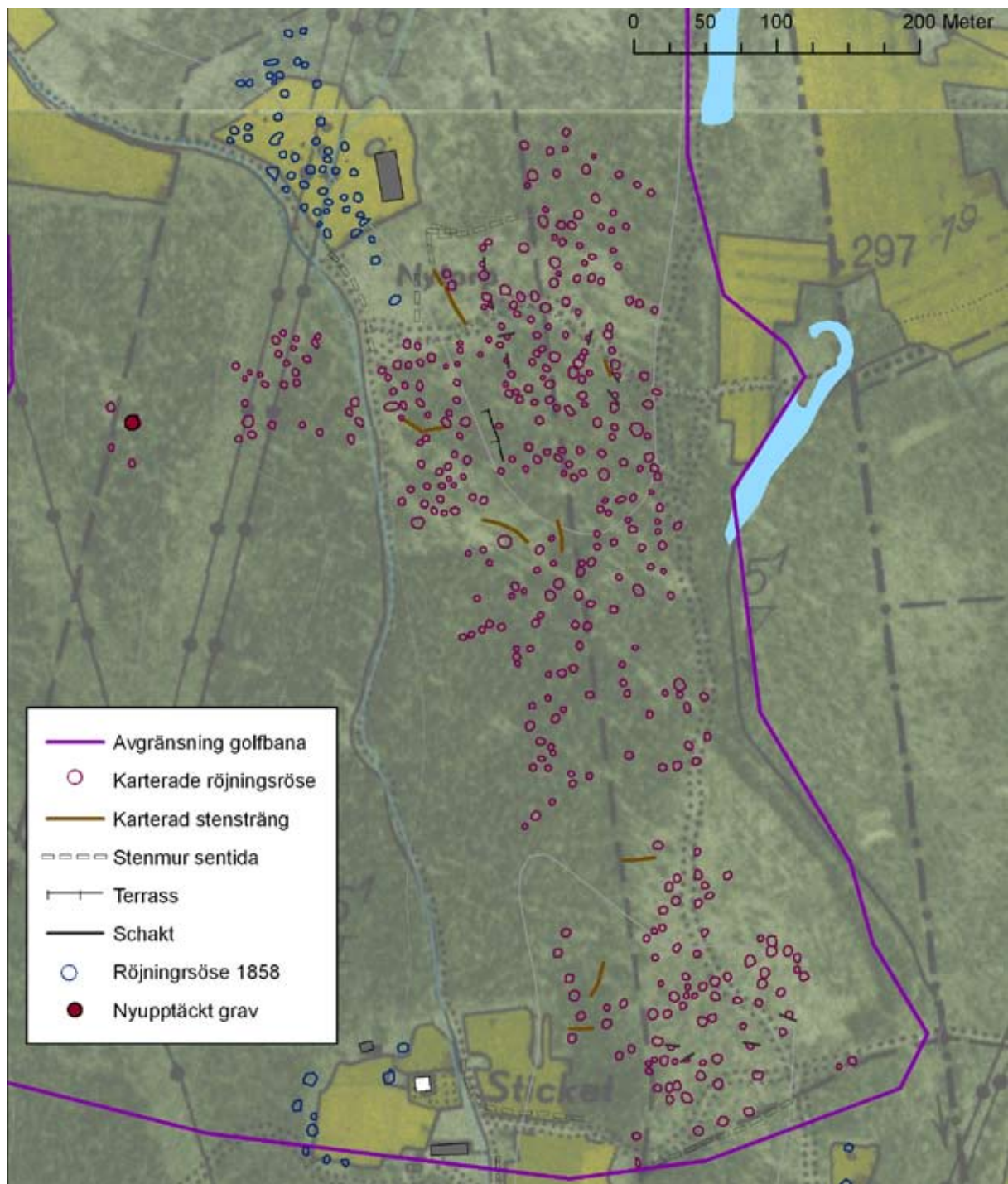
Nedan kommer områdets utveckling under historisk tid att skisseras, men redan här kan nämnas de arkeologiska undersökningar som gjordes i Nässjö kyrka av Jönköpings läns museum år 1971 i samband med golvomläggning. Dagens kyrka uppfördes mellan 1791 och 1795. Under denna kyrka kunde minst två tidigare kyrkor beläggas, dels en stenkyrka, ca 11 x 24 m stor, som enligt framkommna mynt kan dateras till 1300-talet. Under denna framkom rester av en äldre kyrkas kor. Detta var i sten och man antar att resten av kyrkan har varit uppförd i trä. Troligen uppfördes denna kyrka under 1100-talet. Den dopfunt som i dag finns i Nässjö kyrka är från denna tid och bör ursprungligen ha tillhört den äldsta kyrkan på platsen (Jansson in prep).

Bygderna kring Nässjö har även varit föremål för den omfattande kulturhistoriska inventeringen *Skog & Historia* åren 2004–2007 (Engman et al. 2009) vilket gör att området för den föreliggande undersökningen numera är väl inventerat. *Skog & Historias* inventeringar resulterade i att antalet fornlämningar och övriga kulturhistoriska lämningar inom de ekonomiska kartbladen 6E 9g, 6E 9h, 6E 8g samt 6E 8h ökade markant. Den största ökningen skedde när det gäller agrara lämningar, alltså områden med röjningsrösen, men även lämningar efter kolning och annat förindustriellt skogsutnyttjande registrerades. Lämningar efter sentida bebyggelse i form av torp stod också för en stor del av de nyregistrerade lämningarna, men även lämningar från förhistorisk tid, såsom gravar registrerades.

Den nya fornlämningabilden presenterades senast i rapporten ”Norr och nordväst om Nässjö stad” (Vestbö–Franzén, Lindgren och Wennerberg 2009), en kulturhistorisk förstudie vars syfte var att utreda förutsättningarna för framtida industrietablering kring Nässjö ur en kulturmiljösynvinkel.

Sammanfattningsvis kan konstateras att det sedan 1988 har skett en hel del inom och i anslutning till Nässjö golfbana vad gäller vår kunskap om markutnyttjande och bebyggelsemönster från bronsålder och framåt. Tack vare de trevande insatserna vintern 1988–1989 har Jönköpings läns museum med åren kunnat bygga upp en kunskapsbank kring agrarhistoriska lämningar i Jönköpings län.

FIGUR 6. Den fossila åkermarken som karterades 1988–1989 har markerats med rödlila medan röjningsrösen från lagaskifteskartan från 1858 har markerats med blått. Röjningsröseområdet avgränsades åt alla håll av sankmark eller områden med storblockig morän.

Nässjöbyn, en landskapshistorisk analys

Nässjö socken omtalas redan 1286 och eftersom socknen tagit namn av en bebyggelseenhet bör det ha funnits en gård eller by vid namn Nässjö vid denna tid. Byn själv har sitt första omnämnande år 1344. I den kulturhistoriska förstudien över Nässjö från 2009 (Vestbö-Franzén, Lindgren, Wennerberg) görs en bebyggelsehistorik för området och där framstår byarna Nässjö, Ryssby, Äsperyd och Buckhult som kärnenheter. Byarna är belägna i ett område där Barkeryd, Norra Solberga och Nässjö socknar möts, ett faktum som kan vara av intresse vid studier av äldre territoriell indelning i området.

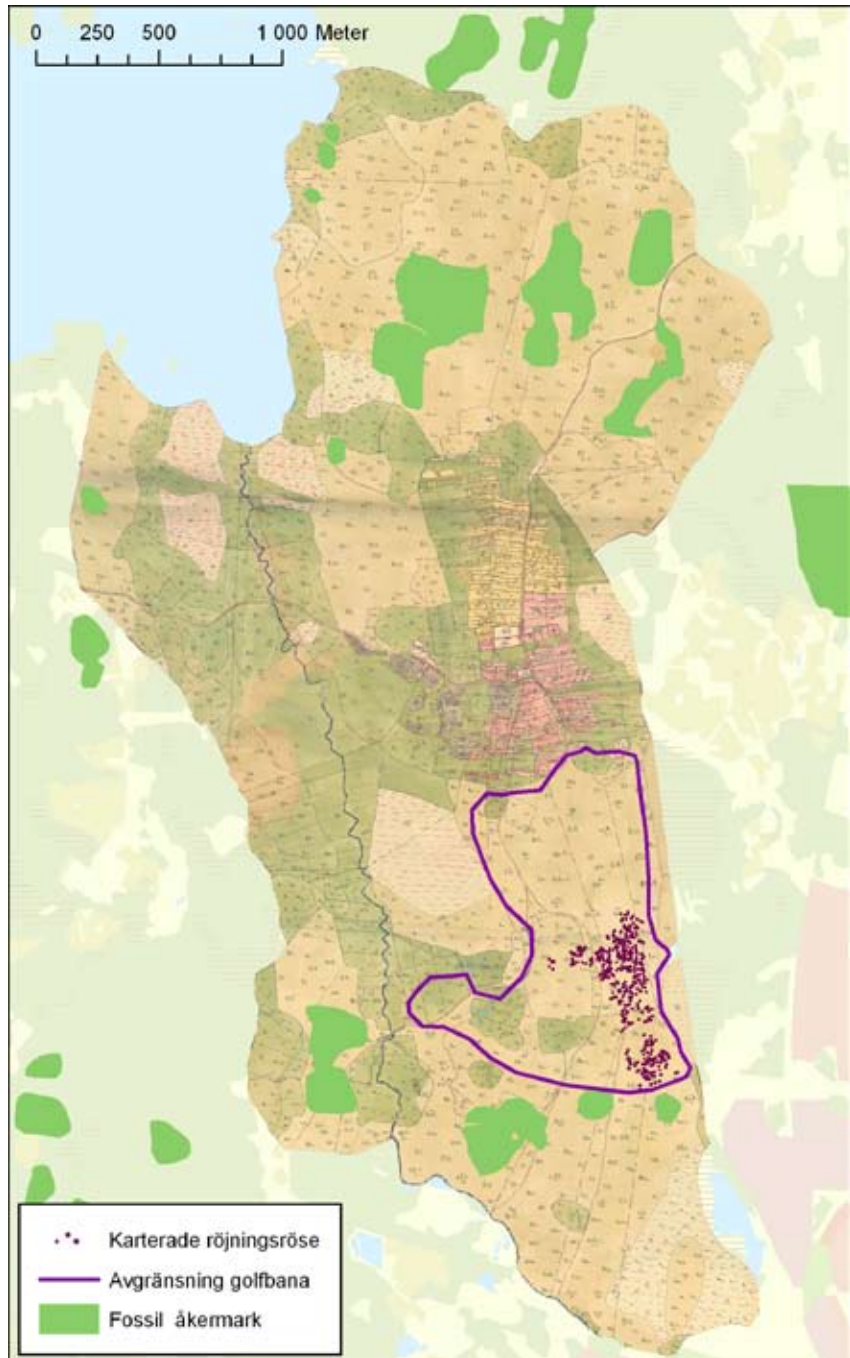
Nässjöbyns form speglar de topografiska förutsättningarna. På en moränrygg sträcker sig byn drygt 5 km i nord-sydlig riktning, medan den på bredden är ca 1,5-2 km. Storskifteskartan från 1798 visar ett centralt område med bebyggelse, åkrar, ängar samt inägnade beteshagar. I tillägg finns vidsträckt ängsområden åt väster mot sockengränsen till Barkeryds socken. Ängsmarken genomflyts av Nässjöån, som rinner upp i Ryssbysjön och vidare i sänkan strax väster om byns centrala del. Även en del mossmark och annan sankmark kan utläsas av storskifteskartan från 1798.

Det skall i detta sammanhang inte ordas mycket om byns centrala och nordliga delar, men intressant att notera är att Nässjö by företer ett regelrätt solskifte i åker och äng, medan bebyggelsen är något utspridd kring en bytomt. En av gårdarna är t. ex. belägen vid kyrkan, ca 400 m väster om bytomten. Själva bytomten uppvisar tillika en lakun, en bolhage, som mycket väl kan vara läget för en utflyttad gård. Kyrkans läge är intressant. Med nutida ögon ser läget mindre attraktivt ut, i nederkanten av moränryggen på ca 20 meter lägre nivå än själva byn. Området omges av sankmark och bör ha varit än mer utsatt för våta, särskilt översilningar vår och höst, innan regleringar av hydrologin skedde från ca 1850 och framåt. Låg i själva verket byn tidigare närmare kyrkan? En morfogenetisk djupanalys återstår att göra för kartan över Nässjöbyn, men säkert är att den döljer många spännande rumsliga processer.

Inom byterritoriets södra del finner vi i dag Nässjö golfbana. Vid tiden för storskiftet fanns här skogsområdet Södra marken. Inom Södra Marken fanns enstaka inhägnade ängar och ett större inhägnat område bestående av kohagar och ängarna Hängslorna (FIGUR 9). Inom denna ägofigur finns även en äng vid namn Torpängen. Benämningen torpäng/ängetorp etc. är vanliga indikatorer på ödegårdar, men karttexten säger vidare att området ligger som äng till soldattorpet, vilket kan förklara torpängsbenämningen.

På lagaskifteskartan från 1854–1858 har torpet Sticket (Sticket på ekonomiska kartan) tillkommit. Sticket ligger i södra änden av golfbaneområdet och strax väster om den fossila åkermarken. Strax norr om gränsen för den fossila åkermarken som karterades

FIGUR 7. Flera områden med fossil åkermark har upptäckts inom Nässjöbyn och byarna runt om. En del av denna fossila åkermark kan kopplas till torpetableringar under 1700- och 1800-talet, men mestadels består de av röjningsrösen av hackerörstyp. Vid storskiftet 1798 företedde Nässjöbyn ett regelrätt solskifte inom ramen för ett tregårdssystem. Tegföljden framgår inte av denna karta men väl av konceptkartan (LM 06-näj-25).

1988–89 har en nyodling anlagts av gårdarna i byn. Här fortsätter röjningsröseområdet, men i lagaskifteskartan. Röjningsrösen som redovisas i lagaskifteskartan har samma storlek och spridningsmönster (eller brist på ett sådant) som de karterade rösena. Det torde vara uppenbart att man här tagit upp åker i redan röjda områden och fortsatt att bygga vidare på de befintliga röjningsrösena.

Ekonomiska karta från ca 1950 redovisar också en åker i samma område, och vid denna tid låg de tidigare röjningsrösena samlade i stentippar i åkerkanten. Det är således uppenbart att det i området tidigare fanns röjningsrösen på nästan all hårdmark, men att

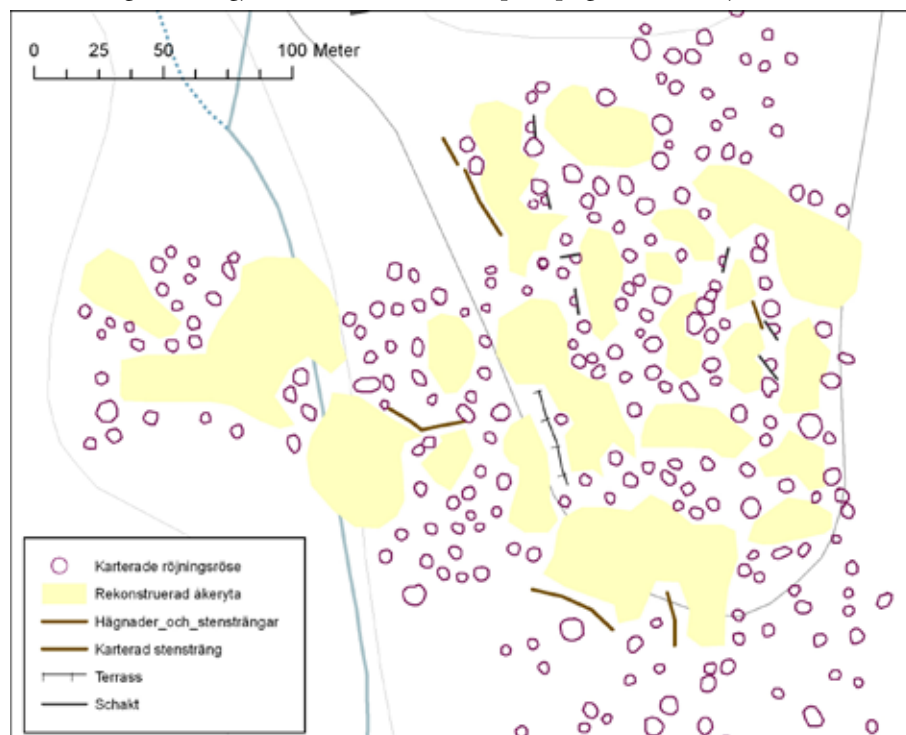
flera odlats bort under 1900-talet. I övrigt kallas området med den fossila åkermarken för Skogen. Ett par fällor antecknas för skogen strax utanför Stickets inägor. De särhågnade ängarna, Hängslorna, finns kvar. Dessa ängar som ligger tämligen avlägset från Nässjöbyns centrala delar kan gå tillbaka på förekomsten av äldre bebyggelse och odling. Inga indikationer finns dock i kartornas graderingsinstrument på att ängarna i denna del av byn varit särskilt bördiga. Utan säkra indikationer är det svårt att driva någon tes om t.ex. medeltida ödelagda gårdar i området.

Sammanfattningsvis ger oss kartorna ingen hjälp när det gäller att datera den fossila åkermarken, men det faktum att man återupptar åker i området under 1800-talets mitt antyder att området är en markresurs som med jämna mellanrum tas upp och odlas.

Resultat

Karteringen

Metodkapitlet redogjorde för den något bakvända karteringsmetoden, där utmarkerade rösen karterades in när skogen var nedtagen. Detta föreföll som den minst dåliga lösningen då, eftersom den täta granskogen skulle ha medfört ständiga förflyttningar och nyetableringar med teodolit och latta eller med geodimeter och laserinmätning. Resultatet av karteringen presenteras i FIGUR 6. De anteckningar som en gång gjorde angående de individuella rösena har jag inte återfunnit. Jag får således till stor del förlita mig på de anteckningar som gjordes i efterhand (Kap Topografi, närmiljö

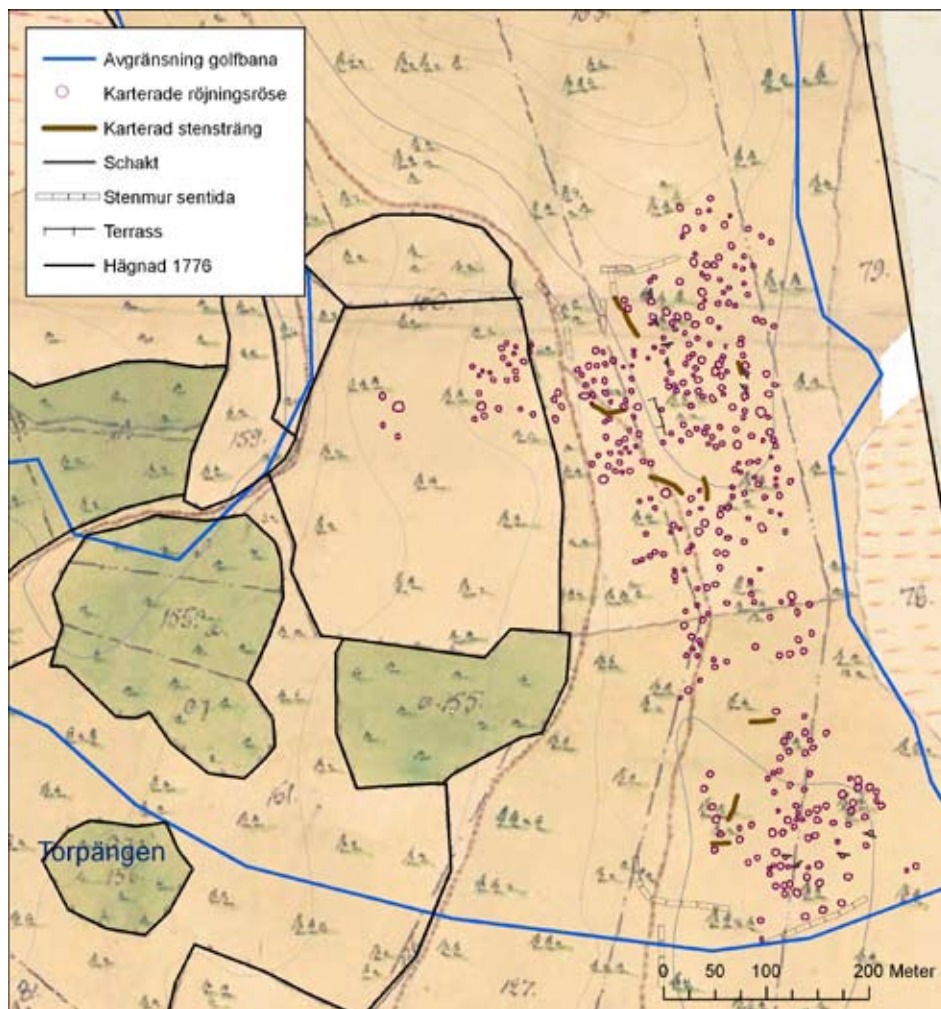
FIGUR 8. Ett försök att rekonstruera eventuella åkerytor inom det karterade områdets norra del. Inga schaktningar gjordes i området varför kunskapen om åkerytornas storlek och avgränsning endast blir en gissning.

och röjningsröseområdet). Områdets röjningsrösen bestod till större delen av rösen av så kallad hackerörstyp, alltså röjningsrösen som vi nu efter två årtiondens undersökningar vet daterar sig från äldre bronsålder och fram till 1600–1700-talet (Vestbö -Franzén 1997:194–211).

En del av rösena som var skadade genom skogsplantering och anläggning i området tolkades okulärt som sentida vid inventeringen. Dessa var i själva verket hackerör, men den avfläkta mossan och den öppna stenpackningen gav rösena ett ”yngre” utseende.

Enstaka kortare stensträngar fanns i området. Dessa fragment gick inte att få ihop till omslutande och avgränsande hägnadsvallar, utan tolkades som avgränsningar av åkerytor. Rösena och stensträngarnas spridningsmönster kan utläsas så att man på flera ställen kan se oregelbundna åkeryror som ett negativt avtryck mellan rösena. Ett sentid försök till rekonstruktion inom en del av området visas i FIGUR 8.

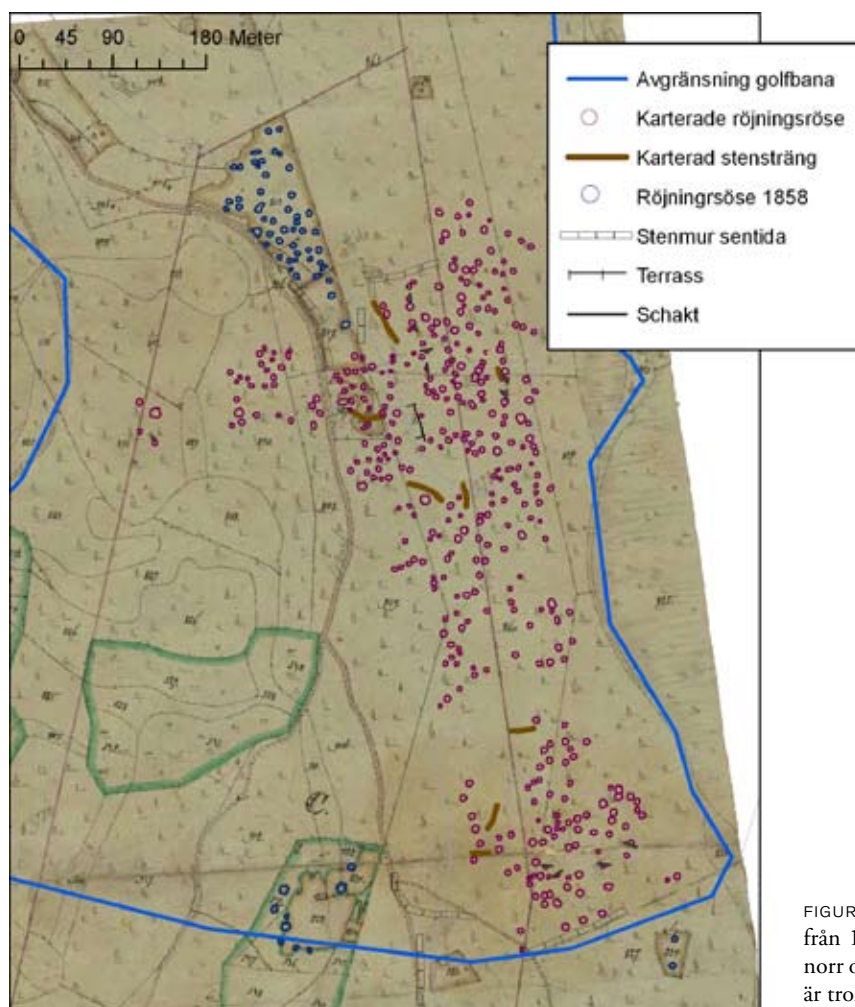
FIGUR 9. Den karterade fossila åkermarken och landskapet vid storskiftet 1798. Strax väster om fornlämningen som var belägen i ett område som kallades Östra Skogen fanns området Hägnen med flera särhägnade ängar och beteshagar. Dessa användes framför allt till soldattorpet som låg längre söderut.

Den arkeologiska undersökningen.

Tio röjningsrösen snittades med grävmaskin. Av dessa valdes sex ut för dokumentation i profil. Dokumenterabara profiler rensades fram och ritades men som framgick av metodkapitlet var rensningen av profilerna inte tillfyllest. Metodiken i dokumentationen var överhuvudtaget mycket bristfällig. Snö och kyla i slutet av november 1988 gjorde att varje sten inte ritades in, utan det angavs i profiliritningen var stenpackningen fanns och sedan ritades bottenstenarna in. Undertecknad visste vid denna tid inte riktigt *vad* man med fördel kunde letade efter eller vilka strukturer i röset som kunde användas som informationsbärare. Det kan konstateras att undertecknad tillägnat sig viss förbättrad grävmetodik och ett bättre underlag för tolkning under de drygt 20 år som gått. Att det är allmänt olämpligt att gräva i minusgrader och att detta menligt påverkar val av metod och dokumentationsnoggrannhet kan tilläggas.

I ett av rösena, nr 2, hittades en ansamling kol under de nedersta stenarna. Här togs tre prover i samma lager. I övriga rösen togs

FIGUR 10. Den fossila åkermarken och lagaskifteskartan från 1858. Vid denna tid hade en åker tagits upp strax norr om den karterade ytan. Röjningsrösen i denna åker är troligen "återanvända" hackerör.

jordprover i vad vi bedömde som säkra kontexter. Dessa kom sedan att vattensållas för att utröna om proverna innehöll kol, vilket de flesta gjorde. Två prover skickades till Beta analytics, men endast ett visade sig lämpligt för datering. Dateringen som vi fick tillbaka visar att röset kan ha lagts upp under yngre järnålder (Beta 36913. 660–980 AD).

Dateringen säger i själva verket inte särskilt mycket. Givetvis skulle kol från varje snittat röse ha skickats in för datering och gärna från olika lager i rösen. Som det är nu finns blott en indikation på att odling pågått i området under yngre järnålder.

Sammanfattning

Sammanfattningsvis kan konstateras att undersökningarna av den fossila åkermarken vid Nässjö golfbana hade en del metodrelaterade brister. Icke desto mindre detaljkarterades ett större område med röjningsrösen och en kvadratisk stensättning med 8 m sida upptäcktes. Det främsta resultatet av undersökningen var kanske de funderingar den gav upphov till vad gäller rösenas och den fossila åkermarkens utseenden inom olika delar av området. Förekomsten av toppiga torprösen inom och i anslutning till området med äldre röjningsrösen visade att åkermarken hade återanvänts under sen tid då torp etablerades i området.

Röjningsrösen som var belägna på hyggen eller återplanteringsytor tolkades först som yngre p.g.a. att rösen saknade den mossmantel som täckte rösen som låg i skogsmark. I dag vet vi att mossmanteln försvinner från rösen som exponeras för sol under en låg tid. Detta kan också ske genom att skogsbruksmaskiner river med sig mossmanteln.

En ¹⁴C-datering till yngre järnålder är hittills den enda indikation vi har för att de karterade rösen har en förhistorisk dateringsprofil. När rösen undersöktes ansågs närmast ¹⁴C-dateringar som överflödiga, eftersom rösen då daterades utifrån sin rumsliga samvariation med andra fornlämningar. Inom Nässjöbyns närområde präglades fornlämningsbilden av gravar från bronsålder och äldre järnålder och vintern 1988–1989 antogs det att de röjningsrösen som var av hackerörstyp var upplagda under denna period. Endast något år senare, då ¹⁴C-dateringarna började inkomma från undersökningarna av fossil åkermark längs sträckan för Nya Nässjövägen insåg vi att närheten till gravar inte kunde användas som underlag för att datera fossil åkermark.

Vad gäller grävteknik gav också undersökningarna som resultat att röjningsrösen kom att grävas noggrannare där hänsyn framför allt togs till stratigrafiska förhållanden och rösets samvariation med omkringliggande åkeryta.

Administrativa uppgifter

Länsstyrelsens tillstånd:	220-2008-89
Jönköpings läns museums dnr:	685/88 och 793/88
Beställare:	NCC
Rapportansvarig:	Ådel V. Franzén
Fältansvarig:	Ådel V. Franzén
Fältpersonal:	Aadel Vestbö och Lars Östvall, amanuenser vid Jönköpings läns museum samt Christer Källner, assistent.
Teknisk inmätning:	Leif Sjöstedt NCC
Fältarbetstid:	Ca 20 dv under perio- den 1988-10-20–1989-02-15
Län:	Jönköpings län
Kommun:	Nässjö kommun
Socken:	Nässjö socken
Fastighetsbeteckning:	Nässjöbyn 1:2, 1:3, 5:1, 6:1 m.fl.
Belägenhet:	Ekonomiska kartans blad 6E 8g, 6E 9g.
Koordinater:	NV: x 6395397 y 1431820 NO: x 6395620 y 1432469 SV: x 6394574 y 1431551 SO: x 6394314 y 1432680
Undersökningsyta:	Extensiv yta: ca 0,9 km ² . Intensiv yta: ca 15 ha.
Fornlämningstyp:	Fossil åkermark
Tidsperiod:	Yngre järnålder

Dokumentationsmaterialet förvaras i Jönköpings läns museums arkiv.

Referenser

Tryckta källor

- Agertz, Jan. 2008. *Om ortnamn i Jönköpings län*. Småländska kulturbilder 2008.
- Borg, Jan. 2005. *Gamlarp, område A2. Kartering av fossil åkermark och sökschaktsgrävning inför utbyggnad av industriområde*. Jönköpings läns museum, arkeologisk rapport 2005:16.
- Engman, Fredrik. 2000. *Fossil åkermark i Gamlarps industriområde. Söschaktsgrävning och kartering vid utgrävning av Gamlarps industriområde*. Jönköpings läns museum, arkeologisk rapport 2008:34.
- Engman Fredrik., Lorentzon, Moa. & Wennerberg, Rickard. 2008. *Skog & Historia i Jönköpings län . Lägesrapport för åren 2004–2007, efter avslutandet av Gröna jobb*. Jönköpings läns museum, arkeologisk rapport 2008:34.
- Gren, Leif. 1989. Det småländska höglandets röjningsröseområden. *Arkeologi i Sverige 1986*. s. 73–95.
- Gustafsson, Agneta. 1992. *Arkeologisk undersökning. Delundersökt järnåldersboplats Nässjöbyn stig 42, Nässjö kn och sn*. Jönköpings läns museum, arkeologisk rapport 1992:15.
- Hylén, Håkan. 2001. ”En 4000 år gammal gård utanför Nässjö.” *Möten med forntiden* (red. Lena Flodin och Agneta Modig). Riksantikvarieämbetet. s. 42–44.
- Kulturminneslagen*(SFS 1988:950)
- Norman, Peter. 1989. Röjningsrösen och förhistoriska gravar. *Arkeologi i Sverige 1986*. s 97–109.
- Tollin, Clas. 1989. Röjningsrösen i södra Sverige. *Arkeologi i Sverige 1986*. s 53–71.
- Vestbö-Franzén, Ådel. 1997. Aspekter på odling. Jordbruk och odlingslandskap i jönköpings län under förhistorisk tid och medeltid. *Det nära förflutna - om arkeologi i Jönköpings län* (red. Mikael Nordström och Linnéa Varenius). s. 194–211.
- Vestbö-Franzén, Ådel., Lindgren, Anette., Wennerberg, Rickard. 2009. *Norr och nordväst om Nässjö stad. Kulturhistorisk förstudie över planerade områden för framtida exploatering. Nässjö, Barkeryd och Norra Solberga socknar i Nässjö kommun, Jönköpings län*. Jönköpings läns museum, Arkeologisk rapport 2008:53.
- Ytterberg, Niklas. 2003. *Gamla och inte fullt så gamla saker i Gamlarp. Områden med fossil åkermark undersökta i Gamlarps industriområde*. Jönköpings läns museum, arkeologisk rapport 2003:27.

Otryckta källor

- Jansson, Kristina (in prep) Rapport från arkeologiska undersökningar inför byggandet av Rv 31, delen Öggestorp-Nässjö. Rapporten beräknas bli klar under 2010.

Arkiv

F-topo. Databas över ortnamn i Jönköpings län. Upprättad av Jan Agertz.
Jönköpings läns museum.

Riksantikvarieämbetets fornminnesregister (FMIS).

Lantmäteriets Arkivsök

Kartunderlag

Arkivsök, Lantmäteriets webbtjänst:

06-näj-25, Nässjöbyn, 1798-1799. Storskifte.

06-näj-66, Nässjöbyn, 1854-1858. Laga skifte.

E91-9:1, Gamlarp, storskifte, 1806. Gustaf Esping.

E91-23:1, Nässjöbyn, Storskifte, 1798. Jonatan Montelin.

E91-22:2, Målen nr 1-3, Storskifte, 1817. Gustaf Esping.

Digitala fastighetskartan motsvarande ekonomiska kartans kartblad:

6E 8g, 6E 9g

Figurförteckning

Figur 1. Undersökningsområdet	4
Figur 2. Röjningsrösen markeras ut. Foto: trol. Christer Källner	7
Figur 3. Arkeologisk dokumentation. Foto: Ådel Vestbö	7
Figur 4. Utmarkering av nyupptäckt grav	7
Figur 5. Översikt över Nässjöbyns fornlämningar	10
Figur 6. Den fossila åkermarken. Kartering	12
Figur 7. Storskifteskartan från 1798 samt områden med fossil åkermark	14
Figur 8. Möjlig rekonstruktion av åkerytor	15
Figur 9. Utdrag ur storskifteskartan och den fossila åkermarken	16
Figur 10. Utdrag ur laga skifteskartan och den fossila åkermarken	17

Här hittar grävskopan Fornlämningar

SMT 22/12-88

NÄSSJÖ

Nej, golfbanan i Åslebackarna utgör inget hot mot de kulturhistoriskt värdefulla fornminnena som finns där.

Det jättelika röset, som är en förhistorisk grav och som kan dateras till mellan 1 000 före Kristus till mellan 500 före Kristus, kommer att skyddas med en frizon på mellan 75 och 100 meter. Detsamma gäller det kvadratiska röset som är en stensättning från tiden kring vår tideräknings början. Båda rösen kommer genom den exponering de nu får för golfspelare och andra besökare att bli mer kända och kanske uppskattade till sitt värde. Det är något som gläder förste antikvarien Tomas Areslätt på länsmuseet i Jönköping.

Det äldre röset kommer att finnas på synligt avstånd från golfrestaurangen och kan kanske bli en attraktion i sig.

– Den här typen av rösen ligger alltid på högsta punkten i terrängen. De är menade som gravar, förstås, men också som en form av revirmarkering. De ska synas ordentligt, ligga fritt. Precis så kommer det att fortsätta vara med de två förhistoriska rösen, säht Areslätt.

Fossil åker

Lite mer problematiskt har det blivit då man upptäckt även andra typer av kulturminnen i Åslebackarna.

– Markeringar fanns på ekonomiska kartan. När vi undersökte det hela fann vi att inne i skogen har vi en fossil åkermark, dvs vi har funnit platsen för primitivt hackebruk. Den åkermark som då skapades kom till genom att man svedjade först och därefter plockade stenarna ur marken. Så skapades den tidens åkermark och man odlade utan stallgödsel. Odlingarna var därför inte heller kontinuerliga, fortsätter Areslätt.

Det är rösen efter detta idoga stenröjande som finns där golfbanan ska dra fram. Röjningsrösen, som är låga lämningar och fint byggda, har bland annat fungerat som av-

fornfynd

STIFTELSEN
JÖNKÖPINGS LÄNSMUSEUM

Förhistoriska
terrassodlingar
och boplatser blir
extra attraktion
vid ny golfbana

Tgväna

kanske uppskattade till sitt värde. Det är något som gläder förste antikvarien Tomas Areslätt på länsmuseumet i Jönköping.

Det äldre röset kommer att finnas på synligt avstånd från golfrestaurangen och kan kanske bli en attraktion i sig.

– Den här typen av rösen ligger alltid på högsta punkten i terrängen. De är menade som gravar, förstås, men också som en form av revirmarkering. De ska synas ordentligt, ligga fritt. Precis så kommer det att fortsätta vara med de två förhistoriska rösen, sährt Areslätt.

Fossil åker

Lite mer problematiskt har det blivit då man upptäckt även andra typer av kulturminnen i Åslebackarna.

– Markeringar fanns på ekonomiska kartan. När vi undersökte det hela fann vi att inne i skogen har vi en fossil åkermark, dvs vi har funnit platsen för primitivt hackbruk. Den åkermark som då skapades kom till genom att man svedjade först och därefter plockade stenarna ur marken. Så skapades den tidens åkermark och man odlade utan stallgödsel. Odlingarna var därför inte heller kontinuerliga, fortsätter Areslätt.

Det är rösen efter detta idoga stenröjande som finns där golfbanan ska dra fram. Röjningsrösen, som är låga lämningar och fint byggda, har bland annat fungerat som avgränsningar av åkermarken.

Terrassodling

Dessutom finns lämningar efter de terrassodlingar som den tidens bönder byggde för att hindra jorden från att erodera vid nederbörd och blåst.

Det är ett stort område som har visat sig rymma allt detta av lämningar från förhistorisk tid. Till all lycka för kulturvänner visar det sig att merparten av röjningsrösen inte alls hotas av golfbanan.

Endast en mindre del av

området kommer golfbanan att ta i anspråk. Det som nu ska hända med dessa mindre lämningar är att de ska märkas ut på karta och varje röse ska beskrivas i detalj.

C 14 daterar

Efter jul- och nyårshelgerna fortsätter utgrävningarna. Då kommer en arkeolog att undersöka rösen efter kolfynd. Med hjälp av sådana kan man datera lämningarna med den så kallade C 14-metoden.

– Den här typen av lämningar är vanliga i Småland. Det ovanliga är här att rösen och den fossila åkermarken är så välbevarad. Förklaringen är att området är skogsmark och inte har utsatts för större åverkan, berättar Areslätt.

För övrigt kan nämnas att man i området gjort fynd av torpgrunder från, vad man tror, 1700-talet.

I samband med utgrävningarna har man funnit ett nytt gravröse. Svartmarkeringar

kring det kan tyda på att det funnits boplatser kring röset, vilket är vanligt vid den här typen av lämningar.

Samråd har skett kring fynden ute i Åslebackarna mellan länsstyrelsen, där länsantikvarien är beslutande, kommunen och byggherren. Man är överens om tagen och på länsmuseumet, vars arkeologiska expertis utför utgrävningarna, är Tomas Areslätt glad över att ingen skada behöver ske på merparten av minnena. Tillgängligheten för de förhistoriska rösen och den fossila åkermarken med terrasser och rösen har ökat.

På kuppen har golfanläggningen fått extra attraktioner, vilka förvisso inte har med golfspel att göra...

Siewert Carlsson

Förhistoriska terrassodlingar och boplatser blir extra attraktion vid ny golfbana

T. G. Vän

Fortsätter från förra sidan

Fornlämningar flyttas för att ge plats åt golfbanan

NÄSSJÖ *SMF 9/281*
Nej, några fornlämningar kommer inte att ligga i vägen för golfspelarna i Åslebackarna utanför Nässjö.

Byggtorget NCC har fått tillstånd att ta bort bl a 20 gamla stenösen från den blivande golfbanan.

Marken där golfbanan håller på att anläggas är full av fornlämningar.

Enligt en utredning som Jönköpings läns museum har gjort, finns där mellan 450 och 500 röjningsösen, tre förhistoriska gravar, ett

totala terrasseringsar, stensträngar och fossil (mycket gammal) åkermark.

Men lämningarna anses tydligen inte som särskilt märkvärda, åtminstone inte där golfbanans utslagsplatser och fairways (bansträckningar) så småningom ska ligga.

Ska

undersökas

Från just dessa delar av markområdet har nämligen länsstyrelsen givit NCC tillstånd att ta bort runt 20

rösen med sten – som gamla tiders bönder har släpat bort från sina åkrar – samt delar av terrasskanter och stensträngar.

Men först ska lämningarna undersökas av Jönköpings läns museum, på

bekostnad av NCC. Det ställer länsstyrelsen som villkor.

Fram till i maj kommer länsmuseet att dokumentera alla fornlämningar som finns i området där golfbanan ska ligga.

Lämningarna som "lig-

ger i vägen" för blivande fairways etc, kommer att undersökas särskilt nogga och sedan tas bort.

Kostnaderna för undersökning och dokumentation har länsmuseet beräknat till 61 957 kronor och det får alltså NCC betala.

Hembygdshistoriker har inget att invända

NÄSSJÖ

Ingen kommer förmodligen att protestera mot att NCC får ta bort fornlämningar från Åslebackarna.

Inte ens Nässjös egen hembygdshistoriker Josef Rydén har någonting att invända.

– Jag tycker i och för sig inte att man ska ta bort fornlämningar i onödan. Men det är intressant att de blir

sakkunnigt undersökta och dokumenterade i samband med golfbygget, säger han. Josef Rydén vet inte själv så mycket om lämningarna i just Åslebackarna.

– Men man får ju hoppas att de inte är märkvärda om en del av dem ska bort. Länsmuseet får lov att se upp när de undersöker området, säger han också.

– Ja, det kan ju hända att

– Det är bra att fornlämningarna blir sakkunnigt undersökta, tycker Josef Rydén.

Nina Hallman

Vintern 1988-1989 gjorde Jönköpings läns museum en av sina första undersökningar av fossil åkermark i samband med anläggandet av en golfbana nordväst om Nässjö stad. Undersökningsmetod formades av vad vi då visste, eller framför allt *inte* visste om fossil åkermark. Undersökningen utgör således en viktig pusselbit i historien om hur vi under 1990- och 2000-talen kom att förhålla oss till länets största fornlämningskategori, den fossila åkermarken .

